Ч. Айтматов атындагы тил жана адабият институту
Кол жазмалар фондусу
Инв. № 317
Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясы
Гуманитардык жана экономикалык илимдер бөлүмү

„Манас" эпосунан үзүндү:
„Алмамбет менен
Чубактын ойлеси"

Кыргыз республикасынын Жогорку Кеңешинин Академиясынын Манас сектору на.

Дүйнө жүзүндөгү эң чоң эпос-кыргызчылыгыбыздын тандаган жок зор эпосу „Манас" эпосунун 1000 жылдыгын мамыранда бир жыл канган учурунда жана ушуну эпостун үч бөлүгүн (Манас, Семетей, Сейтек) башынан аягына чейин толук айтып, жаздырып, кеткен улуу Манасчы Карамаев Сазкайдын 100 жылдыгы менен откоруп жаткан кезде, эпостун ~~мен улуу~~ каалга жазылып, сактальп калуусуна анча-мынча катышкан жагым бар эле деп эсте калган кээ бир эскерүүлөрдү бөлүшүп, баяндап коюу зарылчылык тапты.

Илгери деп консо деле болот ко, 1945-жылдын жайында (июль-август айлары) борбордук жогорку окуу жайлары окуучу-лар арасында бир-эки бөлүм убактыгы пайда болуп Илимдер Академиясынын Кыргызстандын тил жана адабият бөлүмүнүн сунушу менен азыркы Замандын улуу Манасчысы Карамаев Сазкай менен бир айдан ашыгыраак убакыт Манас эпосунун үчүнчү бөлүмү Сейтектен каалга түшүрүү боюнча иштешип калдым. Фильмди даярдоонун боюнча Манасчынын оозунан чыккан сөздөрдү өзгөртпөй, өздөрүн толук жана даана жазуу керек эле. Менин убактым да чектелүү

эле. Ошонуктан Сайкал аксакал эки-
бир бирдеме кыздон баштап иштоо тар-
тибин белгелеп алдык — иштеп эртеңки
баштап ар бир саатта 45 мүнөт иштеп
15 мүнөт тамак кылып, кечкиси
бутун журтка макулдаштык.

Сайкал ушул кезде Кыргыз Шамлекеттик
филармониясынын артисти экен. Филармо-
нияны директору Шейше Орозовдун үй-чүлө-
токстонтур (алып келиптер кыйын Октябрь
менен Киев көчөлөрүнүн бурчунда болсо керек
эле). Ысыгактан аштап сууган чоң үй эмес
(мүрүн көпөстүн үйү болсо керек) ошонун
бир тарабында эки чоң бөлмөдө Орозов
түрүп калыптыр, экинчи тарабында Кыр-
гызбин токсо аксакал Осмонкул Болобо-
лев турду эле. Ал кишиге да эртеңки
кеч корунуп калар элек. Ошол кериштер
каалык, үй эртеден кечке кайнап бош, бөлүп
иштөөгө отойлуп шарттар түзүлдү.
Бул үйдүн короосу кеңен эле. Бул жерде
дем алыш күндөрү филармониянын менен Гастр
артистери эки тарап болуп алышып ордо
ойнашар эле. Ордо атууга көбүнчө ошол
кездеги Кыргызстан иштемиченцелеринин ангар-
оюндору — корунуктуу жазуучулар, акындар,
артистер, ар кайсы тармактарда иштегөн
кызматкерлер келишет. Ордо атаандарды
кыйлаган жакшы таанышандыктан, кимдер
кайсы жактан, ким экенин Сайкал аксакал
айтып отурар эле. Кэзде мага ордо атууга
филармониядан, тарептан көпө-көз сурап берер эле.

Ич жоокеры баштаган айтымгандар тез таба, тыкандык менен жазылып жаткан Манастын эрдеги болуп, бир нече күнгө чейин эле ал-жай сурашып тез эмдешүүчү, калдык, таанис мааниде өзүнчө турмуштагы коргон-бинген кызык окуялардан жаңы жазылып жаткан Манас эпосунун кезектүү жерлеринен айтып берүүчү болду.

Ошол кезде Сакбай манаачы, мектепке, эмдон жаңыдан ашкан жаш болуу керек, чекене бойлуу, көгүш кара мурттуу, акыл манаачы, кызык жүзүү, саамак менен өрөөнгө жана күүгүм сүйлөгөн киши эмес. Мына ушуну сапатынан эле анын кыргызчаны көп коргон, акылман, вилайетти адамы, таланттуу чыгаан эмесин жазбай болбодум.

Берилген убакытты тыгыз пайдаланып, кыргыз аракетим же улуу кишиге кылган маанилем жагып калдым, автор Сакен эмес бөр тез эле бери-берибизге жакын кишидей болуп калдык, бир убакыт болго калган кезде Манас жомогунун кызык окуяларын өзү эле айтып бере баштады — Манастын туугандары, көчөгөчүн, кытайлардын жаңы Алмалыктыгы — кытайдан качып келгенин кыргыздардын Алтайдан Таласка чейин көчүп келгенин, Манастын Каныкей менен үйлөнгөнүн, Манастын Чоң Кожатка лекциялаганын, Манастын кетиши Тайтөрүнү чалкалаган, Манастын жоголгонун. Бул окуяларды айта баштаган да бизден 15 мүнөт таанис кон убакта жарым саатка созулуп кетер эле.

Сакем Манастын сүйүнчү жаңылыгында бардык нерсе оонан көчүп кетер эле, убакыттын каңдан өтүп жатканын сезбей калар эле.

Сакеңдин сөз байлыгынын өлчөмүн эле эмне үчүн жана окумгарды токтобой кулак салуудан сүйүп жаңыны оодогон-жоодогон адамдарды, айбан-аттарды, жер-суулардын аттарын эсине тутуп такай бай эле сөзүнөн кулагын тушкөн менен абдан тез кайтаруучу эле.

Биздин бүгүнкүдөй — Манастан Аксы, Алмамбеттин Сарамаанын, Комойдун Тайторгосун, Кокотойдун Шаабикерин, Тушчу Сайкуйруктун, Сыргактын Сыркынын, Кодурбаанын Акарасын, Жолоюнун Ногуйдаанын, Карагуйдун Кетмен-Тобо-Сыр-Сыпаатарын сүрөттөгөнү кемеңгер болгон да тез кайтаруучу нерсе эле.

Кыргыздын аксымын, сулуу кыз-келиндерин (Каныкей, Ануке, Бичерок, Калыйман, Чакыкей, Каймактын кызы-кыз Сайкааны, Көкө каңдын зайнабы-Бекэркеч) сүрөттөгөнү жөн эле укмуштуудай кызык, коркоолуу эле.

Сакеңдин Манас эпосунда окуган кардыгы каңдай көөдөгө жаңа тездик менен ачта алса, анын замандын талабына шүмүнө болуп жаткан өзгөрүүлөрдү, кубулуштарды, жаңылыктарды, ачылыштардын да ошондой эле тездикте жаңа көөдөгө мазмунундагы кылым сүрөттөй алганы да тез кайтаруучулук эле.

Кээде такыстан бош убакыт болгонда да